

Vakıf Sistemi: Osmanlı ve Batı Karşılaştırması¹

Nihal Cihan Temizer *

Received: 12.03.2021

Accepted: 18.05.2021

DOI: 10.25272/ijisef.895830

Type: Research Article

Öz

Vakıf kurumu, Osmanlı'nın hatta İslam dünyasının temel kurumlarından biridir. Çalışmada vakıf sistemi, vakıf çeşitleri, kuruluş şartları detaylı şekilde incelenmiştir. Vakıf kurumu ile zengin-fakir arasındaki uçurum azalmış, istihdam sağlanmış, zenginden fakire olmak üzere kaynaklar yeniden tahsis edilmiştir. Vakıflarla kamu hizmeti verilmiş, böylece bu konuda devlete destek olunmuştur. Osmanlı'da vakıf kuran kadınların sayısı da ciddi miktardadır. Ayrıca gayrimüslimler de belirli şartlara tabii olmak şartıyla vakıf kurmuşlardır. Batı'da Trustlar, korporasyonlar ve foundation kurumları da vakıflara benzerlik göstermektedir. Batı'da ve Osmanlı'da vakıf kurumları incelenip kıyaslanmıştır. Literatürde; vakıflar ve armağan ekonomisi arasında benzerlik de kurulmuştur. Ayrıca vakıfların iktisadi boyutu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Foundation, Trust, Korporasyon, Ekonomi

Jel Kodları: N00, N01, B30

Waqf System: Comparative of in the Ottoman and in The West

Abstract

The waqf institution is one of the basic institutions of the Ottoman, even the Islamic world. In the study, the foundation system, types of waqfs, establishment conditions were examined in detail. The gap between the waqf institution and the rich and the poor has decreased, employment has been provided, and resources from rich to poor have been reallocated. Public service has been provided through foundations, thus the state has been supported in this regard. The number of women who established waqf in the Ottoman Empire is also significant. In addition, non-Muslims have also established foundations, subject to certain conditions. In the West, trusts, corporations and foundation institutions are similar to waqfs. Foundation institutions have been examined and compared in the West and the Ottoman Empire. In the literature; Similarities have also been established between waqfs and the gift economy. In addition, the economic dimension of the waqfs have been examined.

Keywords: Waqf, Foundation, Trust, Corporation, Economy

Jel Codes: N00, N01, B30

¹ Bu çalışma Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bölümü'nde Prof. Dr. Sait Öztürk danışmanlığında, Nihal Cihan Temizer tarafından savunulan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Vakıf Tarım İşletmelerinin Yapısı ve İşleyişi: Örnek Ege Bölgesi (19. Yüzyıl)" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

* Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, nihalcihantemizer@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0151-8568.

Giriş

Vakıf kurumunun devlete yük veya destek olup olmadığı tartışılan bir konu olmuştur. Vakıflar, kamu hizmeti vererek devlete destek olmuştur. Vakıflar hakkında bir diğer eleştiri de insanları tembelleğe alıştırmasıdır. Ancak gerçekten yoksul kimseleri tespit edilerek hayır yapılmış ve böylece zengin ve fakir arasında gelir transferi sağlanmıştır. Böylece toplumun huzuruna da katkı sağlamıştır. 20. yüzyılın son çeyreğinde refah devleti politikalarının yerini liberal görüşler almış ve devletin sorumlulukları tartışılmaya başlanmıştır. Ancak vakıf kurumu yüzyıllardır devlete destek olmuştur.

Vakıf sistemi uzun yıllardır uygulanmaktadır. Tüm dinler hayır işlerini özendirmiştir. Müslümanlıkta da hayır işleri ciddi oranda vakıflarla yapılmıştır. Osmanlı'nın da temel kurumlarından. Vakıf kuranlarda belirli şartlar aranmıştır. Ayrıca vakıfların da çeşitleri vardır. Osmanlı'da kadınlar da erkekler gibi vakıf kurmuşlardır. Vakıf kuran kadınların sayısı ciddi miktardadır. Kadınların kurdukları vakıflar ekonomik güçlerine göre değişkenlik göstermiştir. Ayrıca Osmanlı'da Müslümanlar gibi gayrimüslimler de belirli şartlara tabi olarak vakıf kurabilmişlerdir. Osmanlı'da para vakıfları ise iktisadi olarak kredi sağlama amacından ziyade vakıfların temeli olan sosyo-kültürel hizmetlerin devamı için kurulmuştur.

İngiliz ve Amerikan hukukunda "trust ve foundation" kurumları vakfa benzerlik gösterir. Ancak farklı özellikleri de vardır, tam olarak birbirini karşılamaz. Müslümanlar sosyal hizmetleri vakıflarla yaparken, Batı Avrupa ise korporasyonlarla yapmıştır. Korporasyonlar ile vakıfların benzer ve farklı yönleri vardır Batı'da vakıfların yeni bir kimlik kazanmasında Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşu önemli olmuştur. ABD'de vakıfların sayısı çoktur bunun en önemli sebebi vakıf kuran şirketlere ciddi oranda vergi indirimini sağlanmasıdır.

Çalışmada, vakıf kavramını Batı'da ve Osmanlı'da derinlemesine kıyaslamıştır. Ayrıca vakıf kurumunu kuranların düşünce yapısını da ayrıntılı analiz etmiştir. Bu bağlamda literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

1. Vakıf Sistemi

Bir şahsın özvarlığının tamamını veya bir kısmını belli ihtiyaçlara sahip olan kişilere tahsis etmesi uzun yıllar devam eden bir durumdur. Günümüz hukuk sistemlerindeki vakıf ve yardım kurumları da bunun örneğidir. Eski ve yeni bazı hukuk sistemlerinde, vakfa benzeyen kurumlar vardır. Ancak, Batı'da vakıflar yardım amacından ziyade, mukaddes yerlere yapılmışlardır. Babil hukukunda; "intifâ hakkı" olarak da zikredilen vakıf benzeri bir tasarruf tespit edilmiştir. Kral arazisinin intifâ hakkını birtakım kamu görevlilerine bağışlasa da intifâ sahibinin arazinin mülkiyeti üzerinde hakkı yoktur. Fakat Hammurabi Kanununa göre, intifâ hakkı mirasçılara intikal edebilir ve bazı durumlarda da kayıtlara geçebilir. Bu durum, tahsisat kabilinden vakfa benzemektedir. Eski Mısır hukukunda ise vakıf fikri olarak; ilahlara yaklaşmak ve hayır işlemek amacıyla, ilahlara, ma'bedlere ve kabirlere bazı tahsisler yapıldığı tespit edilmiştir. Eski Yunan hukukunda ise, korporasyonlara bağış ve vasiyetler vakfa benzemektedir. Roma hukukunda ise ilk dönemler Yunan hukukundaki gibi vasiyet ve bağış görülmüştür. Ancak sonrasında Hristiyanlığın yayılması ve Roma'nın resmi dini olması ile

vakıf hukuku gelişme göstermiştir. Vakıfların gelişmiş hali ise; kiliselere, manastırlara ve ihtiyaç sahiplerinin korunması amacıyla hayır müesseselerine yapılan tahsisler olarak görülmüştür. Ayrıca, tahsis edilen mallar üzerinde mülkiyet ve aynî hak te'sisine mücadele etmemişlerdir. Bu tarz tahsisler, İslâm hukukundaki tahsîsât kabilinden vakıflara benzerlik göstermektedir. Cermen hukukunda ise; vakfa benzerlik gösteren tasarruf şekilleri vardır. Mâlik, malını bir aileye kısıtlı zaman veya ailenin yok olmasına kadar tahsis etmiştir ve de bu mal satılamaz, bağışlanamaz ve mirasla intikal olmaz. Bu vakıflar da, evlatlık vakıflara benzemektedir. Eski Türkler de vakfa benzeyen tasarruflarda bulunmuşlardır. Eski Türklerde de vakıf kurumu vardır ancak tam manasıyla mükemmel vakıflar değildir. Bu çerçevede Uygurların bir vakfiyesi tespit edilmiştir (Akgündüz, 2013, s. 58-60).

Diğer bütün büyük dinler gibi İslam da hayır işlerini özendirmiştir. İslam hukukçuları vakfın başlangıcını, Hz. Ömer'in Sımağ'daki büyük bir hurmalığı sadaka etmek istemesi ile Hz. Muhammed ona "Aslını elinde tut, ürününü hayır yoluna dağıt" demesi üzerine başladığını savunmuşlardır. Hz. Muhammed ve halifelerin vakıf kurmaları ile vakıf kurmaya gücü yeten müslümanlar da onları takip etmişlerdir. İslam vakıfları belli bir seviyeye geldikten sonra Hıristiyanlar, İslam vakıflarına özenerek Mısır'da kiliseleri için vakıflar yapmışlardır. Emeviler dönemi vakıf kurumu ciddi manada gelişmiştir. En önemli vakfiyelerden biri 706 senesinde Emevi halifesi Abdülmelik oğlu Velid tarafından, Başkent Şam'da olan "Ümeyye camii" için yapılmıştır. Vakıf kurumu Türkler arasında da gelişmiştir. Türkler çok çeşitli vakıflar kurmuşlardır. Bu vakıflar; mabet, tekke, zaviye, kalanderhane, türbe, kabristan, namazgâh, medrese, okul, darüttalim, darülhadis, darülkura, darülhuffaz, imaret, kervansaray, tabhane, konukevi, dulevi, hastahane, dispanser, hamam, çeşme, sebil, kuyu, su yolu, köprü vb. şeklinde olmuştur. Vakıfların amacı da çok çeşitlidir. Bunlar; dini konuların öğretilmesi, göz ağrısı için ilaç yapılması, aşure ve helva pişirilmesi, kurban kesilmesi, yoksullara, yetimlere, acizlere, mahbuslara odun, kömür için para verilmesi, borçtan dolayı hapse girenlerin borçlarının ödenmesi, ölülerin yıkanması ve gömülmesi için para verilmesi, ekmek ve meyve dağıtılması, su ve şerbet dağıtılması, kuşlara dane ve köpeklere ekmek verilmesi, su soğutmak için kar tahsisi, yoksullara ve yoksul çocuklara elbise ve yiyecek dağıtımı, yoksul kızlara çehiz yapılması, çocuklara gezi masrafı, kitap parası, bayram topu, yetimlere aylık, askere silah, giysi, donanmaya yardım gibi şeyler olmuştur (Çağatay, 1994, s. 9-11; Kazıcı, 1985, s. 54).

Ebû Hanîfe'ye göre vakıf, "Bir mülkün aynî sahibinin mülkü hükmünde kalmak üzere menfaatinin bir cihete tasadduk edilmesidir." Yani Ebû Hanîfe'ye göre vakıf bir ariyettir, ödünç gibidir. Fakat Ebû Hanîfe'nin talebesi olan Muhammed Şeybânî'ye göre ise vakıf tanımı "bir malı kullanım hakkı şahıslara, mülkiyeti Allah'a ait olmak üzere başkasının mülkiyetine vermek (temlik) veya mülkiyetini almak (temellük) alıkoymak" olarak açıklanmıştır. Osmanlı'daki uygulama da Ebû Hanîfe değil, İmam Muhammed Şeybânî görüşü üzerinedir. Vakıf yapan kişiye vakıf, kendisinden faydalanmak için vakfedilen bina ve kurumlara hayrat, bu kurumların faaliyetini ve topluma hizmeti devam ettirebilmesi için vakfedilen gelir kaynaklarına akarat adı verilmektedir. Vakıfların kuruluş belgelerine ise vakfiye denilmektedir (Yediyıldız, 1988, s. 404; Aydın, 2019, s. 241).

Vakfı erkekler de kadınlar da kurabilmiştir. Bir müslüman ülkede hristiyanlar, müslüman veya gayr-i müslim halk için vakıf kurulabilir. Osmanlı'da gayrimüslimler, devletin çizdiği sınırlar içerisinde ehlî ve hayrî vakıf kurabilmişlerdir. Gayrimüslimlerin vakıf kurmaları tartışmalı bir konu olmuş, ancak Ebussuud Efendi'nin bu konudaki fetvalarıyla II. Selim döneminde çözüme kavuşturulmuştur. Osmanlı'da ehlî vakıflar kurmak her din mensubunun hakkı olmuştur. Ancak gayrimüslimlerin hayrî vakıf kurarken belirli kurallara dikkat etmeleri gerekmiştir. Gayrimüslimler kilise ve manastır için vakıf kuramazlardı. Nitekim Ebussuud fetvasında “*manastıra vakfetmeyip, gelen giden fukarâya vakfedicek aslâ dahl olunmaz*” olarak geçen ibare ile kiliseye değil, kiliseye gelen fukaraya şart edilmesi ile kurabilmişlerdir (Çağatay, 1994, s. 11).

Vakfın temel amacı infâk, sonrasında ise varolan vakıfların muhafaza ve imarını sağlamak, bu müesseseden Allah (c.c.)'ın kullarının faydalanmasına imkân vermek, vakfın kuruluş temellerini düzenlemek, toplumsal eksikliklerin giderilmesi esaslarını gelecek kuşaklara öğretmek şartıyla topluluğun mutluluğuna vesile olmaktır (Öztürk, 1995, s. 47).

Vakıf yapanda aranan şartlar:

- 1- Akil, baliğ, reşid ve hür bulunmalı
- 2- Sefahat ve borcundan dolayı kısıtlı olmamalı
- 3- Vakfa rızası olmalı
- 4- Vakfettiği şeyi itikadına göre hayır ve sevap kazanmak amacıyla vakfetmiş olmalıdır.

Vakfedilen malda aranan şartlar:

- 1- Vakfedilen mal, vakıf anında vakfın mülkü bulunmalı
- 2- Vakfedilen mal ayn olup deyn veya menfaat durumunda bulunmamalı²
- 3- Vakfedilen mal akarın (ev, dükkân, tarla gibi gelir getiren mülk) olmalı
- 4- Vakıfta muhayyerlik şartı bulunmamalı³
- 5- Vakfedilecek bina ve ağaçlar; yıkılmaya ve sökülmeye mahkûm, neticede sökülecek türden bulunmamalı.

² Ayn ve deyn, “Ayn belirli mal anlamında bir fıkıh terimi. Deyn: Kişinin zimmetinde sabit olan borç anlamında fıkıh terimi” olarak tanımlanmaktadır. (Mehmet Akif, “Deyn” TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/deyn> [01.11.2020]) Ayn, “Deyn mukabili olan şey. Fıkıhta deyn de bir maldır; ancak hakiki değil hükmi maldır. Hakiki malın belirleyici özelliği, ihtiyaç halinde faydalanılmak üzere biriktirilmesi, yani fiilen muhafaza altına alınmasıdır” olarak tanımlanmaktadır. (Hayrettin Karaman, “Ayn”, Tdv İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayn--fikh> [01.11.2020])

³ Muhayyerlik, “Özellikle satım sözleşmesinde taraflardan birinin veya her ikisinin akdi onama yahut feshetme hakkına sahip olması, dolayısıyla ilgili taraf açısından akdin bağlayıcı olmaktan çıkması anlamında fıkıh terimi” olarak tanımlanmaktadır. (H. Yunus Apaydın, “Muhayyerlik”, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhayyerlik> [01.11.2020])

6- Vakfolunan mal kesin olarak belli olmalı.

7- Vakıftan istifade edecekler kesinlikle belli bulunmalı.

8- Vakıf münecciz olmalı.⁴

Vakfın kuruluş şekilleri;

a- Tescil suretiyle: Vakıf, hakime müracaatla vakıf kurmak istediğini iletir. Bunun üzerine hâkim, şartlar uygunsa vakfı şarta bağlayıp tescil eder.

b- Vasiyet yolu ile: Vakfı yapan kişinin ölmeden evvel vasiyet etmesi şartı vardır.

c- Fiil ve hareketle: Mesela bir kimse, mülkü olan bir arsa üzerine cami inşa yaptırıp, ezan okutturup, cemaatin camide namaz kılmalarına izin verse ve kendisi de bu camide cemaatle birlikte namaz kılsa bu cami, vakf-ı lazım şeklinde vakıf olmaktadır. (Kazıcı, 1985, s.35,38.)

“Vakfın çeşitleri;

1. Gayelerine Göre

A- Hayri Vakıflar

B- Aile Vakıfları (Zürri-Ehli Vakıflar)

2. Gerçek Anlamda Olup Olmamasına Göre

A. Sahih Vakıflar

B. Gayrisahih Vakıflar-İrsadi Vakıflar-Tahsis Kabilinden Vakıflar⁵

3. Kiraya Göre

A. Tek Kiralı (İcâre-i Vâhideli) Vakıflar

B. Çift Kiralı (İcareteynli) Vakıflar

C. Mukataalı Vakıflar

4. İdaresine Göre

A. Mazbut Vakıflar

⁴ Vakfı münecciz, “Herhangi bir koşula, vadeye veya zamana bağlı olmayan vakıf” olarak tanımlanmaktadır. (<http://www.hukukmedeniyeti.org/vakfi-muneccez/nedir/> [01.11.2020])

⁵ “Vakıflar mülkiyetleri açısından; sahih vakıflar ve sahih olmayan vakıflar olarak ikiye ayrılır. Sahih vakıflar: Bu tür vakıflarda vakfedilen menkul ve gayrimenkuller vakfın malvarlığını oluşturur. Bunlar vakfiyede belirtilen şekilde mütevelliler tarafından idare olunur. Rakabesi (kuru mülkiyeti) ve bütün tasarruf hakkı vakfın tüzel kişiliğine aittir. Sahih olmayan vakıflar: Devlet Başkanı veya onun izniyle, Devlet arazisi üzerinde meydana getirilen vakıflardır. Miri (Devlete ait) araziden olan bir yerin aşar veya rüsumu gibi yararlanma hakkı vakfedilirse, buna da sahih olmayan vakıf (Gayri Sahih Vakıf) ismi verilir. Burada arazinin rakabesi (kuru mülkiyeti) Devlete aittir. Buna vakıf denmesinin nedeni devamlı bir tahsis olmasından ileri gelmektedir. Bunlara "Tahsisat Kabilinden Vakıf" veya "İrsadi Vakıf" ismi de verilmektedir.” (<https://www.vgm.gov.tr/vakiflarimiz/vakiflarimiz/genel-bilgi> [01.12.2020])

B. Mülhak Vakıflar” (Aydın, 2019, s. 251-258)

“Vakfedilen malda aranan şartlar:

- 1- Mülkiyet şartı: Vakfedilen malın kişinin kendi mülkü bulunması zorunludur.
- 2- Malumiyet şartı: Vakfa konu olan malın yer, miktar, sınır ve adet gibi özellikleri hakkında tam bilgili olma zorunludur.
- 3- Mütevakkim şartı: Vakfedilecek malın kişinin mülkiyetinde bulunması, şeran (devretme) bir engel bulunmamalıdır.

Kurulacak vakıfta yerine getirilmesi gereken şartlar:

- 1- Lüzum şartı: Kelime olarak sebat etme, devamlılık anlamına gelmektedir. Taraflardan biri tarafından feshedilmeme, dönülmeme demektir.
- 2- Sıhhat şartı: Vakfın hukuken şartları geçerli olabilmesi için, vakfı kurabilecek şekilde akıl baliğ ve hür olma, mahcur olmama şartlarının olmasıdır” (Özdemir, 2005, s. 7-8).

Vakıflar; âmme hizmeti gören, hastahane, revir, öksüz yurtlan, köprüler, çeşmeler ve kütüphaneler, han (bugünkü mânasiyle otel) ve hamam gibi kurumlardır (Berki, 1962, s. 19).

Vakıf gelirlerinin kullanım şekilleri: Ehli vakıflar; hayatta olduğu süre zarfında kendisi ve çocuklarının, öldükten sonra ise çocukları ve vakfiyesinde söylediği yakınlarının gelirden pay aldıkları vakıflardır. Bu vakıflar; evlatlık veya zürriyet vakfı olarak da geçmektedir. Hayri vakıflar ise; geliri halkın hizmetine ayrılan vakıflar olmuştur. Ehli vakıflar da soydan gelen kimse kalmadı ise; hayri vakfa evrilmiştir. Gelir hem sosyal ve dini kurumlarla hem de aile ile paylaşılırsa yarı aile vakfı denilmektedir (Kütükoğlu, 2018, s. 65).

Hukuk tarihçisi ve Mecelle şarihi Ali Haydar Efendi'nin oğlu Prof. Dr. Celal Esad Arsebük bu konuda, “Osmanlı İmparatorluğunda pek büyük inkişâfa mazhar olan vakıflar sayesinde bir adam, vakıf evde doğar, vakıf beşikte uyur, vakıf mallarından yer içer, vakıf kitaplarından okur, vakıf bir mektepte hocalık eder, vakıflar idaresinden ücretini alır, öldüğünde vakıf tabuta konur ve vakıf bir mezara gömülürdü. Bu suretle beşer hayatın bütün icaplarını ve ihtiyaçlarını vakıf mallarından temine pek ala imkânı vardı” demiştir. Böylece vakıflar topluma önemli hizmetlerde bulunmuşlardır (Güler, 2002, s. 14-18).

1.1. Osmanlı'da Vakıf Kuran Kadınlar

Osmanlı'da kadınlar devletin kuruluş yıllarından itibaren vakıflar kurmuşlardır. Öyle ki bilinen ilk vakfiye, 723/1323 senesinde Orhan Gazi'nin eşi Asporça Hatun'un vakfiyesidir. Vakıfların boyutu kurucularının malvarlığına göre değişmektedir. Vakıf kuran kadınlar sadece hükümdar ailesinden değildir. Osmanlı'da her kesimden kadın hayır işleri için çaba sarf etmiştir. Vakıfların en az %15'inin kurucusu kadınlardır. Bu oran şehirlere göre %10 ila %50 arasında değişkenlik göstermektedir. (Maydaer, 2019, s. 143-145).

Kadınların bir kısmına özellikle soyu saraydan olan hanımlara da ulufe verilmiştir. Osmanlı'da kadınlar elde ettikleri bu gelir ve mülkleri vakfederek hayır işlerinde

kullanılmalarını sağlamışlardır. Özellikle Bezmiâlem Vâlide Sultan malvarlığını hastaneler, mektepler, camiiler, çeşmeler ve sebiller gibi çok sayıda hayır işleri için kullanmıştır. Valideler ve hanım sultanlar “paşmaklık” gelirleri ile de büyük ölçekli vakıf kurabilmişlerdir. Sonuç olarak kadınlar malvarlıklarını vakıf için harcama konusunda Allah rızasını kazanmak çerçevesinde gayretli bir şekilde çalışmışlardır. (Maydaer, Ed. Başar, 2019, s. 146-154).

1.2. Batı’da ve ABD’de Vakıflar

İngiliz ve Amerikan hukukunda “trust ve foundation” kurumları vakfa benzerlik gösterir. Trustlar; “bir malın emin veya vasi denilen bir şahsın zilyetliğine, hak sahibi olan bir başka şahsın yararlanması için verilmesi” demektir. İki türü bulunur; 1-Trust, Thrift veya Spread: Dul ve yetimler faydalanır 2-Charitable Trust: Kamuya yönelik hayır yapılıdır. Foundation ise; “bir malın kamuya yönelik bir amaca tahsisi” olarak ifade edilir. Foundation, Trust’a göre vakıf kurumuna daha çok benzerlik gösterir. Charitable foundations; tamamen hayır amaçlı olarak kurulanlardır. Özel, kamu nitelikli, şirket olarak, topluluk ve aile foundations’lar bulunmaktadır (Akgündüz, 2013, s. 60-61).

İngiltere’de Trust’ın tarihsel kökeni hakkındaki görüşlerde tam bir fikir birliğinden söz etmek mümkün değildir. Genel görüş “Kullanım hakkı olarak bilinen bir Orta Çağ İngiliz uygulamasından geliştirildiği” üzerine olmuştur. 1535’e Kullanım Hakkı Yasası yürürlüğe girene kadar Trustlar genel olarak mülkiyet üzerindeki kullanım hakkı olarak olarak anılmıştır. Söz konusu uygulamanın genellikle 13. yüzyıl İngiltere’sinde Fransisken Rahiplerince başlatıldığı bilinmektedir. Yasalara göre rahipler mülk sahibi olamamış ancak mülkiyet üzerindeki kullanım hakkının yararlanıcıları olmuşlardır. Daha sonra arazi mülkiyetinin tüm faydalarını ve yükümlülüğünü yararlanıcı için sağlamaması nedeniyle düzenleme genişletilmiştir. Trust’ın ortaya çıkışı, Avrupa ve Müslüman dünya arasında artan temas dönemlerine denk düşmektedir. İngiltere’de kullanımı başlatan Fransisken Rahipler, Ortadoğu’da da aktiftirler. Aziz Francis, 1219 ve 1220 yıllarının bir kısmını İslam topraklarında geçirmiştir. 1095 ile 1291 seneleri arasında süren Haçlı Seferleri on binlerce Avrupalının Ortadoğu’ya gidişine yol açmıştır. Tapınak Şövalyeleri 1120 civarında Kudüs’te kurulmuş, 13. yüzyılın sonuna kadar da orada kalmıştır. 1128 senesinde ise, Londra’da ana Tarikat Evi’ni kurmuşlardır.

Trustların yapısı, aile servetinin korunmasını sağlamak için zaman içinde hayır amaçlarının ötesine genişletilmiştir. Vakıf ile erken dönem trustlar arasında benzerlikler söz konusudur. Her iki kavrama göre, mülkiyet saklıdır ve kullanım hakkı, belirli bireylerin yararı için veya genel bir hayır amacıyla tahsis edilmiştir ve bu hak devredilemezdir. Ancak sonradan gelen yararlanıcılar lehine ömür boyu mülk oluşturulabilir. Ayrıca miras hukukuna veya mirasçılardan hakkına bakılmaksızın, müteveli atanmasıyla süreklilik sağlanır. Her iki kurumda da benzer aktörler mevcuttur. Trustların süresi sınırlandırılabilir, gelirlerinin uygulanmasına ilişkin süreklilik özelliğini korumasına izin verilir. Vakıf ile İngiliz Trustları arasındaki tek önemli fark, özel amaç ortadan kalktığında, vakfın mülkiyetinde olan

varlıkların açık veya zımni olarak hayır işlerine kullanılabilmesi, yani dönüşüm sağlanabilmesidir (Gaudiosi, 1987, s. 1240-1246).

Merton Koleji'nin kurucusu Walter de Merton, 13. yüzyıl İngiltere'sinde din adamı ve memurdur. Öldüğü zaman, Rochester Piskoposluğu yapmaktadır. De Merton ticari işlerini yürütmek ve servetini muhafaza etmek için Yeni Tapınak'ı kullanmıştır. Yeni Tapınak, Tapınak Şövalyeleri'nin İngiltere karargâhıdır. Yeni Tapınak; kraliyet, diplomatik, yasal ve mali faaliyetlerin merkezi ve değerli eşyalar, belgeler ve büyük miktarlarda paradan oluşan bir hazine evi" olarak kullanılmıştır. 12. ve 13. yüzyıl boyunca, Tapınakçıların Ortadoğu ve özellikle Kudüs ile önemli temasları olmuştur. 1274'ten önce Merton Koleji tüzel kişiliğe sahip olmayan bir hayır kurumu olarak kalmıştır. Sonrasında, 1274'teki yeni tüzükle birlikte modern üniversite sistemi kurulmuş, bu tüzükle akademik topluluğun kendi kendini yönetmesine izin verilmiştir. 1264 itibariyle Merton Koleji'nin yapısı, vakıf geleneğine uyum sağlamaktadır ancak 1274'ten sonra vakıf geleneğinin dışına çıkmıştır. 1274 tüzüğü ile akademik topluluk kendi kendini yönetebilmiş ve Merton anonim bir kolej halini alarak bu türdeki ilk örnek olmuştur. 1264'te ise, kutsal ve yalnızca üçlü birliğin onuruna bir çağrı ile başlamakta ve Merton Din Adamları Evi olarak adlandırılmaktadır. Bu ev Oxford Üniversitesi veya başka yerlerdeki öğrencilerin ebedi desteği için bir dizi din adamı ile kurulmuştur. Bu tüzüğün açılış cümlelerinde de Merton, hayırsever bir amaç ortaya koymuş ve bunu desteklemek için mülkler tahsis etmiştir. Bunlar, İslami vakıfla benzerdir. Bir vakıf, hayır amaçlı olmaksızın geçersizdir ve mülkün daimi devri gereklidir. Vakfın diğer şartları da yerine getirilmiştir. Burada da tahsis edilen mülk maddi ve hareketsizdir ve gelir sağlamaktadır. De Merton trustın ilk şartını ortaya koymuş ve şöyle bir beyanda bulunmuştur. "Öğrenciler dürüst ve yetenekli oldukları ve bu tür çalışmalarda ilerlemeye istekli oldukları sürece bizim akrabamız olsun". Kurucu ailenin "hayatta kalmak için gerekenden yoksun" herhangi bir üyesi, uygun hizmet karşılığında vakıf tarafından desteklenecektir. Bu hüküm de İslami uygulama ile uyumludur. İslam vakfı; hayri ve aile vakıfları (zürri-ehli) olarak tanımlamıştı (Gaudiosi, 1987, s. 1248-1251).

De Merton'un trustı; aile desteğine dair hüküm olsa bile hayri vakıf geleneğine en iyi şekilde uyum göstermektedir. Aile vakıfları, tipik olarak trust gelirini aile üyelerine yönlendirir ve hayırseverlik amacı yalnızca belirli sayıda neslin geçmesi gibi tetikleyici bir olay üzerine devreye girer. De Merton'un trustının odak noktası üniversite olduğu düşünüldüğünde hayri vakıf olarak sınıflandırılmış olduğu görülebilir. Bununla beraber, belirli aile üyelerinin yararlanıcı olarak belirlenmesi, kurucunun takdirine bağlı olarak İslami anlayışla benzer bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada nihai amaç yoksul akademisyenlere destektir. Herhangi birinin yararlanıcı olarak belirlenebilmesi için niteliklerin açıklanması İslam hukukunda da önemlidir. Çünkü bir kurucu mütevelliyeye, takdirine bağlı olarak değil, yalnızca açık kriterlere göre başvuruları kabul etme veya reddetme yetkisi verebilir. Yararlanıcıya verilecek meblağ da "her sene kırk şilin veya vakıf yeterli bir meblağ verirse dört kısımda elli" olarak belirlenmiştir. Bu dil mütevelliyeye esneklik sağlamıştır. Müslüman hukukçular da "mütevellilerin meblağları vakıf geliri dalgalanması nedeniyle belirsiz tutmasını" tavsiye

etmişlerdir. De Merton ayrıca, "iyi ve dürüst davrandığı sürece" her öğrencinin gelir payının tamamını almasını sağlamıştır. Kurucular vakıf belgesinde sık sık "lehdarlarının diğer vakıflardan yararlanmamasını" şart koşmuşlardır. Benzer şekilde de Merton da bir yararlanıcının gerekirse işten çıkarılabileceğini veya değiştirilebileceğini şart koşmuş, House'un müdürünün öğrencilerin, eşyaların kullanımına ilişkin olarak iyi, dürüst ve ihtiyatlı bir şekilde davranıp davranmadığını ne şekilde olursa olsun özenle araştırmalarını istemiştir. Tersine bir durumda ise bunu düzeltme sorumluluğu olan kişiye bildirilmesi gerekmektedir ve uygun olmayan kayyum görevinden alınacaktır. Bu hüküm de vakıf belgesinde adı geçen, yararlanıcıların mütevellî hesaplarını incelemesine izin veren İslam hukuku hükmüyle benzerlik göstermektedir. Yararlanıcılar ayrıca mütevellînin gerekli onarımları yapmasını talep edebilir. Böylelikle vakıfta olduğu gibi, Merton okulu hükümleri de yararlanıcıların kendi kararlarını uygulamak için bağımsız hareket edememelerine rağmen, güvenin hüküm ve koşullarını araştırmaya teşvik etmiştir. İslam hukukunda olduğu gibi, bu güç bir denetçiye verilmiştir (Gaudosi, 1987, s. 1251).

Batı'da vakıfların yeni bir kimlik kazanmasında Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşu önemli olmuştur. ABD'de bulunan ilk önemli vakıflar, Benjamin Franklin'in vasiyeti üzerine, 1791 yılında Boston ve Philadelphia'da açılmıştır. Franklin bu hayır kurumlarına "iyi huylu genç evliler"e yardım şartını eklemiştir. Bazı araştırmacılar, ABD'de ilk vakfın daha da eski bir tarihte, 1739'da görüldüğünü savunurlar. Pensilvanya'da William Carter'ın kişisel varlığının bir bölümünü yoksullara yakıt sağlamak amacıyla ayırması, bazılarınca hayır işleri yönündeki ilk adım olarak görülmektedir (Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Araştırma Merkezi, 1985, s. 72).

Modern anlamda vakıflar Birleşik Amerika'da 19. Yüzyılda görülmüştür. Washington'daki Smithsonian Enstitüsü; İngiliz bilim adamı James Smithson'un "insanlar arasında bilginin artması ve yayılması" amacıyla yaptığı bir bağışla kurulmuştur. ABD kongresi, 1846'da çıkardığı bir yasayla bu seçkin kurumun hayata geçirilmesine vesile olmuştur. Çağdaş vakıfların doğumunda, Sanayi Devrimiyle birlikte sahneye çıkan modern sivil toplum yapısı belirleyici konumdadır. Avrupa ve Kuzey Amerika'da hızlı kentleşme ve nüfus patlamasıyla yan yana gerçekleşen sanayileşme; kentlerde eğitim, sağlık ve kültür hizmetleri başta olmak üzere çeşitli alanlarda bunalım meydana getirmiştir. Hükümetlerin ya da belediye ve yerel yönetimlerin kendi imkânlarıyla çözümler getirmekte yetersiz kaldıkları bu tür sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesi, sanayi devrimiyle önemli varlıklara kavuşan sanayi ve iş adamlarının önüne yepyeni bir yol olarak görülmüştür. 20. yüzyılda ABD'de vakıfların sayısı ciddi oranda artmıştır. ABD'de 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde sayıları birden çoğalan modern vakıflar, 1929 ekonomik bunalımından sonra sarsıntılı bir dönemden geçmişlerdir. New Deal ile vakıflar da yeniden toplanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası bu kez ulusal ve uluslararası amaçlar yüklenen yeni ve etkin vakıfların kurulması olağanüstü seviyeye ulaşmıştır. Vakıfların Birleşik Amerika'da toplumsal hizmetlerin gerçekleşmesinde yaptıkları katkılar, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa ülkelerinde yeni ve güçlü vakıfların hayata geçirilmesinde etkili olmuştur. İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya başta olmak üzere; Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkelerinde eğitim, bilimsel araştırma, sanat ve kültür

alanlarında bir dizi büyük vakıf kurulmuştur. Ayrıca, Avrupa Ekonomik Topluluğu çapında çalışmak üzere Avrupa Kültür Vakfı gibi uluslararası nitelikte vakıflar da hayata geçirilmiştir. Batı sistemlerindeki vakıf girişimleri Japonya gibi Pasifik ülkelerinde de görülmüştür. 20. yüzyılın son çeyreğinde; gelişme sürecinin en alt aşamalarındaki Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde bile ilginç vakıflar kurulabilmekte ve bunlar toplumlarına önemli katkılar sağlamaktadır. ABD'de bağış ve vakıf kurumunun diğer Batı toplumlarında rastlanmayan boyutlara ulaşmasında çok önemli bir etken de ABD vergi yasalarında sosyal amaçlı bağışlara tanınan geniş vergi avantajları etkili olmuştur. Yeni çağlar, yeni insan ilişkileri, yepyeni dayanışma ve yardımlaşma mekanizmalarını istemektedir. Kamusal nitelikteki hizmetlerin gerçekleşmesinde özellikle vakıfların yarını, yeni işlevlerini üstlenme ve uygulama doğrultusunda gösterecekleri başarılarla ortaya çıkacaktır. (Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Araştırma Merkezi, 1985, s. 72-74).

1.3. Batı'daki Korporasyonlar ve İslam Dünyası'ndaki Vakıfların Kıyası

İlk Müslümanlar sürekli olan sosyal hizmetlerin çok fazla miktarda ön yatırım gerektirmesi sebebiyle süresiz yaşayabilen bir örgütlenme kurmak istediler ve bunu vakıf sistemi ile uygulama imkânı buldular. Batı Avrupa ise bu konuda çözümü korporasyon ile bulmuştur. Timur Kuran'a göre Müslümanlar da alternatif olarak, büyük ön yatırım gerektiren çeşitli hizmetleri, tüzel kişiliği olmayan vakıflar ile sağlamaya çalışmıştır. Ancak vakıf kavramı da yöneticisinden tamamen bağımsız ve ayrı bir kişiliğe sahip olduğu için tüzel kişiliğe yaklaşmıştır. Orta Çağ'da vakıflar Batı kentlerinden çok daha fazla hizmetin finansmanını sağlamıştır. Vakıflar ile korporasyonlar arasında benzerlikler ve farklılıklar gözlemlenmiştir. Ortak yanı; ikisi de çalışanlarından ve hak sahiplerinden daha uzun süre hayatta kalabilmekteydiler. Farklı yönleri ise; bir topluluk, üyelerinin kolektif iradesiyle bir korporasyona evrilirken, vakıf kurucusu zorunlu olarak genelde bir kişi olmuştur. Timur Kuran'a göre; ikinci farklı yönü ise korporasyonun denetimi değişen üyelerce olurken, vakıf sonsuza kadar kurucusunca, mülkünü bağışlarken hazırladığı vakfiye şartnamelerindeki maddelerce denetlenmiştir. Üçüncü fark ise; korporasyon ihtiyaca göre işleyişini yeniden düzenleyebilirken, vakıfların işleyişi değişmezdir. Ancak vakıflar kadılar tarafından düzenli olarak denetlenmiş, ayrıca vakıfların işleyişi de değişkenlikler göstermiştir (Kuran, 2012, s. 143-145; Alkan, 2006, s. 13-15; Assi, 2008, s. 380-385).

Mütevellinin talebi, kadının ve sultanın onayı ile işleyiş değişebilmektedir. Sözlükte "değiştirmek, yerine başka bir şey almak" anlamına gelen istibdâl, vakıf hukukunda bir vakıf malının mülk olan diğer bir mal ile değiştirilmesini ifade eder. İstibdâl sebebiyle vakıf malı mülk, mülk mal ise vakıf haline gelir. Benzer bir terim olan ibdâl ise "yerine başka bir vakıf malı, satın alabilmek için bir vakıf malı satmak" demektir (Akgündüz, "İstibdal", TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/istibdal> [07.10.2020]).

2. Vakıfların İktisadi Boyutu

İslam hukukunda şirketler vakıflardan da eski kurumlardır. Hatta Hz. Muhammed'in 570'te Mekke'de doğuşundan evvel de toplumlar uluslararası ticari faaliyetlerde bulunmaktaydılar.

Mekke tüccarlarının yönettikleri firmalar, risk sermayesi (venture capital) şirketlerine benzer bir yapıda olmuştur (Köhler, 2016, s. 12). “Şirket; lügatta karıştırmak demektir. İstilahta ise iki ortağın sermaye ve kazanç hususunda aralarında yaptıkları bir akitten ibarettir. Şirket, Hanefilere göre, başlıca iki kısma ayrılır: a) Şirket-i Milk b) Şirket-i Ukûd. Şirket-i Milk, iki veya daha çok kimsenin aralarında herhangi bir şirket akit yapmadan bir mala sahip olmalarıdır (Miras ve hibe gibi). Şirketi- ukud ise iki veya daha çok kimse arasında, mal ve kazançta ortak olmak için yapılan akitten ibarettir” (İmam Malik, 1994, s. 266). Vakıflar; özel sektör ve kamudan ayrı olarak üçüncü bir sektör oluşturmuştur. Kâr güdüsü veya otorite kısıtlaması olmadan uygulanırsa çok daha başarılı olunur. Tüzel kişilik olan şirket, bağımsız bir finansal statüye sahiptir. Şirketler; başkalarını temsil edebilirler, dava açabilirler ve temsil edilebilirler. Vakıf kurumu da tüzel kişiliğe yakındır. Üçüncü sektör konumunda olan vakıflar ile istihdam imkânları da sunulmuştur. Toplumun yardım faaliyetleri, eğitim hizmetleri, çevre düzenlemesi gibi organizasyonları vakıflar ve devlet vasıtasıyla sağlanmıştır (Assi, 2008, s.380-385).

Vakıf kurumu beş alanın korunmasında çok önemli olmuştur. Bunlar; din ve dini faaliyetler, eğitim hizmetleri ile insan aklının korunması, yetim ve dulların korunması, ekonomik ve finansal faaliyetler ile servetin korunması sağlamış ve gelirin zenginden fakire doğru yeniden tahsisinde vesile olmuştur. İslam’da adil dağılımın önemli araçlarından olan vakıf, önemli bir sosyoekonomik role sahiptir. Vakıflar; serveti teşvik etmiş, istihdam fırsatı sunmuş, altyapı gelişimine katkı sağlamış, beşeri sermayeyi geliştirmiş, gelir eşitsizliğini azaltmış ve yoksulluğa karşı politikalar uygulamıştır (Aliyu, S.U.R. 2018, s. 9-10). Vakıflar, insanların toplu olarak yaşadıkları köy, kasaba ve şehirlerin teşkilatlı hale gelmesinde kritik öneme sahiptir. Bu müesseseler toplumların oluşmasına da katkı sağlamışlardır (Şeker, 1987, s. 110).

Tabakoğlu’na göre; vakıf sisteminde finanse eden ve edilen olmak üzere iki yapı bulunmuştur. Finanse eden gelir kaynakları; han, dükkân, çarşı, hamam, zirai topraklar gibi taşınmazlar ile vakıf sandıklardan yapılan kredi faaliyetleri olmuştur. Bu kaynaklardan elde edilen gelirle hayır kurumları denen cami, medrese, zaviye, hastahane, kervansaray gibi müesseseler vasıtasıyla eğitim, din, bayındırlık, sağlık ve sosyal yardım hizmetleri ile sosyal güvenlik sistemi finanse edilmiştir (Tabakoğlu, 2003, s. 25).

Osmanlı’da para vakıfları da iktisadi amaçtan ziyade vakıfların temeli olan sosyo-kültürel hizmetlerin devamı için kurulmuştur. Para vakfı taşınabilir malların vakfedildiği menkul vakıf grubundadır. Hizmetlerin birbirleri ile uyumluluğu ve devamlılığı üzerinden temel kuralları belirlendikten sonra vakfedilen malın cinsine göre vakıflar; gayrimenkul ve menkul olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Gayrimenkul vakıflarda taşınmazlar, menkul vakıflarda ise taşınabilir mallar vakfedilmiştir. Para vakfı, taşınabilir malların vakfedildiği menkul vakıf statüsündedir. Para vakıflarındaki işletme kuralları Osmanlı’daki kredi piyasalarındaki şeri usullerdir. Vakıf nema oranları yüzde 10 ila 15 arasındadır. Kredi piyasalarındaki kâr oranları da yüzde 10 ila 20 arasındadır. Vakıf gayrimenkulün kiralari ile vakıf paralarının işletiminden kazanılan gelir toplu olarak aynı yerlere gitmiştir. Bu örnekteki gibi Gayrimenkul vakıfların içinde de para vakfı işletme usûlü var olmuştur (Yağcı vd. 2019, s. 51-53).

Vakıflar sivil toplum kuruluşları ile kıyaslanmıştır. “Devletten özerk, yasal düzenlemelere tabi, gönüllülük esasına dayanan bir sosyal yapı olmak, sivil toplumun ayırt edici özellikleridir denilebilir”. Osmanlı’da yönetenler ve yönetilenler olarak iki grup var olmuştur. Devlet vergi toplamaya önem vermiştir. Diğer sosyal ve bayındırlık hizmetlerini genel olarak vakıflar üstlenmiştir. Osmanlı’da vakıfları özel kişiler kurunca STK, yönetici kesim kurduğunda ise toplumsal hizmetlerin sunulmasında kullanılan kamu politikası olarak kabul edilmiştir. (Buluş, 2009, s. 22-24).

Vakıflara yönelik eleştiriler de olmuştur. Tembelliği teşvik etmesi, ekonomiyi geriletliği ve malların serbest dolaşımına engel olduğu, devlet arazilerini mülkleşmeye yöneltmesi ve müsadereye⁶ engel olmak için vakıfların kurulması bu eleştirilerdendir. Ancak tüm bu olumsuzlukları vakıflara bağlamak objektif bir değerlendirme olmayacaktır. Tembelliği teşvik etmesinden ziyade yoksullara yardım ederek gelir dağılımındaki adaletsizliğin önüne geçmiştir. Vakıflar müsadereye engel olarak kurulmamıştır ancak kişiler evlatlık vakıf kurarak servetlerini nesilden nesile aktarabilmişlerdir. Fakat vakıflarda temel amaç nesilden nesile mal aktarmak olmamıştır. Eğer öyle olsa idi vakıflar devamlı gelir getiren faaliyetlere yönelmiş olurlardı. Osmanlı’da vakıf sistemi 19. yüzyıla kadar oldukça etkili yürütülmüştür. Tanzimattan sonra ise vakıf sisteminin özünün bozulması ile etkisi azalmıştır. Vakıf faaliyetleri serbest ekonomiye ve yerinden yönetime göre yürütülmüş, diğer yandan da devletin faaliyetlerine göre hizmet alanı genişleyip daralmıştır. Bunlara göre vakıflar özel ve kamu sektörü dışında “üçüncü sektör” olarak görülebilmektedir. STK; örgütlülük, özerklik ve özel alanlar ile devlet arasında köprü demek ise vakıfların da sosyal amaç taşıyan kâr amacı olmayan özerk ve örgütlü bir kurum olduğu çıkarımı yapılabilmektedir (Buluş, 2009, s. 22-24).

20. yüzyılın son çeyreğinde refah devleti politikalarının yerini liberal görüşler almış ve devletin sorumlulukları tartışılmaya başlanmıştır. Oysaki vakıf kurumu yüzyıllardır devlete destek olmuştur (Öztürk, 2019, s. 136). Vakıf ile kamu harcamaları ve buna bağlı olarak bütçe açıklarının yanı sıra özel sektör yatırımlarını ve büyümeyi engelleyen faiz hadlerinin yükselmesine sebep olan borçlanma ihtiyacı da azalır. Vakıflarda gönüllü olarak yapılan bağışlarla toplumsal hizmetler finanse edilmektedir. Kamu harcamaları kısılır, faizler düşer büyüme artar ve bunun yanında gelir dağılımı da daha adaletli bir hale gelir. Vakıfların bir diğer katkısı da vergi yükü düşeceği için üretici ve tüketicilerin harcanabilir gelirlerinin yükselmesidir. Sonuç olarak üretim hacmi artmakta, maliyetler düşmekte ve enflasyonsuz büyümenin önü açılmaktadır. Vakıf sistemi kamu hizmetlerinin arzındaki yetersizlik probleminde de çözüm getirmektedir. Vakıf sisteminde sunulan tüm hizmetler kamu

⁶ Müsadere, “Sözlükte “ısrarla istemek” anlamındaki sudûr kökünden türeyen ve “çekip almak” mânasına gelen müsadere, devlet tarafından hazineye irat kaydetmek veya bir süre koruma altına almak üzere ceza veya tedbir olarak bir mala el konulması tasarrufudur. Özellikle kamu görevlilerinin haksız yollarla elde ettikleri gelir veya emlâkin tamamına ya da bir kısmına devletin el koymasını ifade eder. Uygulamada, hazine açıklarını kapatmak amacıyla kamu görevlilerinin veya sivil kişilerin mallarına el konulması da bu şekilde adlandırılmıştır.” (Cengiz Tomar, “Müsadere”, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/musadere#2-osmanlilarda> [24.09.2019]).

hizmetidir ve herkese açıktır. Vakıf sistemi istihdam sorununa da çözüm getirmektedir (Çizakça, 2017, s. 11-13).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kamu hizmetlerinde istihdam edilen personelin %8,23'ü, Cumhuriyetin ilk yıllarında ise %12,68'i vakıflarda çalışıyordu. Vakıflar iktisadi ve sosyal alanlarda gösterdikleri faaliyetler sonucu istihdamın artmasına destek olmuştur. Yeni istihdam alanları açmış, eski istihdam alanlarının genişletilmesine yardımcı olmuştur. Vakıflar tarafından tesis edilen külliyelerde istihdam edilen kişi sayısına bakıldığında bu durum apaçık görülür. Mesela Bayezid külliyesinde 167 kişi çalışıyordu. Fatih Külliyesi'nde kurulduğu yıllarda 354 olan personel sayısı zamanla artarak 16. Yüzyılın sonlarında 530'lara, 17. Yüzyılda ise 560'lara yükselmiştir; bunlara ödenen maaş vakfiyede günlük 1640 akçe iken 1768 yılında 5517 akçe, 1900'lerde ise 600 kuruş olmuştur. (Öztürk, 1995, s. 27; Koyunoğlu, 2002, s. 168-169).

1490 yılında Ayasofya Camii vakfındaki hizmetlilerin adedi 457'yi bulmuştu. Ayasofya Camii Vakfı'nın 1594 yılında bu sırada 1149 vazife sahibinden ancak 787'si vezaif-i mukarrere, yani asıl vezaif sahibi idi. Diğerleri zevaidhoran denilen vakfın fazla gelirlerinden yararlanan kimselerdi. Vakıf gelirlerinden ikinci olarak yüksek fayda sağlayan kurumlar eğitim kurumları olmuştur. İslam'ın ilk yıllarından beri eğitim faaliyetleri gönüllü toplanan paralarla yürütülmüştür. Hükümetler de okul yaparak ve bazı mülkleri de okulların vakfı yaparak eğitimi desteklemişlerdir. El Ezher üniversitesi de 972 yılında Mısır'da ve her medrese gibi vakıf bağışları ile kurulmuş, 1812 senesine kadar bu şekilde vakıf desteğiyle ayakta kalmıştır. Vakıf kurumu bu yanılla; eğitim özgürlüğü tanımış, yönetici ve zengin kesimden ayrı öğrenim gören bir kesim kurmaya destek vermiştir (Barkan, 1962, s. 348-361; Akgündüz vd. 2005, s. 337-380; BOA. mad. d. 5835; Khan, 2015, s. 989).

3. Vakıf Kurucularının Düşünce Yapısı

Homo economicus, klasik ve neo-klasik iktisadın temel varsayımı olmuştur. Bütçe imkânları içerisinde refahını maksimize eden, tüketici olarak fayda maksimizasyonu, üretici olarak da kâr maksimizasyonu peşinde koşan rasyonel bireydir (Akyıldız, 2008, s. 30).

İslam'a göre, insan iktisadi yaşamında homo-economicus gibi değil, İslamı merkeze alan homo-islamicus gibi davranmalıdır. Homo-islamicus iktisadi hayatta, nefsin tatmin ve menfaatlerini maksimize etme duygularını, Allah'ın emir ve yasakları çerçevesinde düzenler Homo-islamicus terimini; Batı paradigması ile İslami olguları ele almanın doğru bulunmaması nedeniyle tercih etmeyenler de vardır. Örneğin, Ahmet Tabakoğlu homo-islamicus yerine sadece Müslüman demeyi tercih etmiştir. Tabakoğlu'na göre Müslüman insanın âdil kâr/fayda ve kanaat anlayışı vardır (Zaim, 2013, s. 61; Yenice, 2020, s.151).

Homo moralis ise günümüzde daha çok kabul görmektedir ve Homo-İslamicus'a daha yakındır. Homo moralis özellikleri, daha yüksek ahlaki standartları korumaya yardımcı olur ve yüksek akışkan zekâ, orantısız bir şekilde koruyucu bir etkiye sahiptir ve insanların genel ahlaki aşındıran bir kurumda olağanüstü yüksek ahlaki standartları korumalarına yardımcı olur (Deckers vd. 2016, s. 2).

Vakıfları kuran varlıklı tabakadan, vakıflardan hizmet alan alt tabakalara doğru büyük bir servet-gelir akışı vardır. Servet transferi değil fakat üst tabakanın servetinin onların mülkiyetinden çıkararak ihtiyaç sahibi insanların kullanımına verilmesi ve elde edilen nemaların da alt tabakalara gelir ve hizmet şeklinde yayılması durumu söz konusudur. Vakıflar yaygınlık kazandıkça; vakıflarda istihdam edilenlerin sayısı da gittikçe yükselmiştir. Bunlar; müteveli, nazır, kâtip, cabi, meremmati, imam, muallim, halife-i mektep, kayyım, müezzin, ferraş-ı muallimhane muarraf, muallim, halife, kandilci, mahyacı, muvakkit, vaiz, mücellit, müzehhip, katip, hattat vs. olmuştur. Vakıf kurumu insan psikolojisi ile dini inançlarla iktisadi ve sosyal hayatın birleştiği noktada bulunmaktadır. Amaç temelde Allah rızasını kazanmaktır. Vakıf sistemi; insanların hayatlarında ve ölümlerinden sonra hayırla yâd edilme, iyi bir kişi olarak bilinme gibi isteklerini gerçekleştirme konusunda da önemli olmuştur.

Veblen, Amerikan toplumunda zenginlerin gösteriş tüketimine dönük harcamalarını ve yaşama biçimlerini alaycı ve iğneleyici bir tarzda sergilerken, aslında insan fitratındaki bir zaafı da belirtmektedir. Bu beşeri zaafı vakıf kurumu arasında bazı yönlerden ilgi kurulabilir. Kişiler; vakıflarla servetlerini gösterebilmiş ve hayırsever olarak halkın da sevgisini kazanmışlardır. İslam'da tüketim harcamaları gelirin bir fonksiyonu değildir. Her ne kadar İslam'ın tüketimi sınırlayan ve insanları sade, ölçülü bir hayat yaşamaya teşvik eden hükümlerinin, zenginliğin ve refahın arttığı dönemlerde servet sahiplerini, yönetici-zengin zümreleri, lüks, israf ve ihtişamdaki alıkoymadığını söyleyemesek bile yine de etkisi olmuştur. Söz konusu prensiplerin etkin olduğu durumlarda, özel tüketim harcamalarını gelir ve servetleriyle orantılı olarak artıramayan zenginler için vakıflar tesis etmek adeta zorunlu olmuştur. Vakıflar gayelerine en yakın kamu kuruluşları ile birlikte koordineli olarak hizmet vermeleri ve onlara destekte bulunmalıdırlar. Vakıflarda yapılmak istenilenler ile toplumsal amaçlar arasında uyum meydana gelmelidir. Vakıf müessesesinin az gelişmişlikten kurtulma çabasında yapabileceği katkılar: Kazanç arzusunu zayıflatmadan, gelir-servet dağılımını dengeleme, gelir-servet dağılımı politikasına destek ve yardımcı olma, sınıf çatışmasını azaltmadır. (Kozak, 1985, s. 54-60; Öztürk, 1995, s. 27; Koyunoğlu, 2002, s. 140-141).

4. Vakıf ve Armağan Ekonomisi

Literatürde; vakıflar ve armağan ekonomisi arasında benzerlik de kurulmuştur. Armağan; "gönüllü olarak bir kişiden veya gruptan bir başkasına verilen mal ya da hizmettir. Marcell Mauss ve Bronislaw Malinowski arkaik toplumlarda sık görülen armağan vermeyi; "ekonomik ve politik avantajların onaylanması, sosyal statünün onaylanması, ritüellerin ve dini inançların onaylanması" bağlamında ifade etmişlerdir. Armağanın üç aşaması; verme zorunluluğu, alma zorunluluğu ve geri verme zorunluluğu olmuştur. Ayrıca, malların nasıl verileceği, alan- veren arasındaki ilişkiler ve sorumluluklar, bireylerin yorumlamaları sonucunda şekillenir. Vakıfları da, değiş-tokuş etme bağlamında düşünebiliriz. Salt harcama dışında, değiş-tokuş etme yollarının bulunması iyi olmuştur. Hem başkaları hem de kendileri için, dürüst bir şekilde yaptıkları çalışma karşılığı olarak tüm hayatlarında ücretlerini dürüst olarak alacaklarından emin olanlar en iyi biçimde çalışacaklardır. Değiş-tokuş yapan üretici üründen ya da çalışma süresinden fazlasını değiş-tokuş eder; zamanını, hayatını, kendinden

bir şeyleri verir. Doğal olarak bunların telafisini ister. Hz. Muhammed'e Mekke'de nazil olan Tegâbü'n Suresi'nde;

"15. Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer imtihandır; Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır.

16. O halde, gücünüz yettiği kadar Allah'a karşı gelmekten sakının. Dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğiniz için harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.

17. Eğer siz Allah'a güzel bir borç vererseniz Allah onu size, kat kat öder ve sizi bağışlar. Allah şükürün karşılığını verendir. Halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir).

18. O gaybı da, görünen âlemi de bilendir, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Allah adını toplum veya meslek gurubu isminin yerine koyduğumuzda veya üçünü topladığımızda; sadakayı da işbirliği veya bir başkasını düşünerek yerine getirilmiş bir yükümlülükle değiştirirsek; zahmetli bir oluşum sürecindeki iktisat sanatı ile alakalı bilgi sahibi olunur (Mauss, 2018, s. 158-256; Kar, 2005, s. 2-4).

Osmanlı'da vakıf, zenginliğin fayda sağlaması için sabit hale getirilerek; yeni yasal ilişki, kutsallık ve şehirlerdeki dağıtım şekline evrilmesidir. Batı'da hediye verme; bireyselleştirilmiş, pazarlanmış ve metalaştırılmış iken buna karşın Doğu'da kollektifleştirilmiş, ritüelleştirilmiş, hizmetkâr olarak tezat şekilde uygulanmıştır. Mauss için temel soru "Hediye vermek ve almak nasıl yükümlülük doğurur?" idi. Bu soruyu vermek ve alma olarak analiz eder. Hediye vermek; bir grup ve kollektivite kurmaktan dolayı yükümlülüğe sebep olur. Örnek olarak bir kabileyi veya klanı ziyafete davet etmek, bir grup olarak varlığını ve hizmet verebildiğini ilan etmektir. Mauss, hediye verme eylemlerinin hesaplayıcı ve gönüllülük olarak yorumlanmasına odaklanır. Vakıf hukukunun temelini de hediye verme uygulamalarının oluşturduğu düşünülse de İslam dünyasında vakıfların temelini infak oluşturur ve amaç da hiçbir zaman zenginliği göstermek olmamıştır. Ayrıca vakıf kurarak hediye ekonomisindeki gibi dünyada bir karşılık beklenmemiştir (İsın, 2005, s. 5-23). Ancak Gazali'nin de dediği gibi; "Hediyedeki veresiye olan gaye: Ahirette sevap ve mükâfatı almak maksadıyla malını infak etmektir" (İmam Gazali, 2019, s. 425).

Vakıf kurarak, yöneticileri ve mütevellileri yönetim için atayarak ve sürekliliğini sağlayarak, devlet otoriteleri tarafından bir kentsel sivil yönetimin kurulduğu söylenebilir. Devlet; kendisinin (özel vakıfların yanında) sivil mekanı entegre etmiştir ve Osmanlı şehirlerini organize etmiştir. Vakıflar Osmanlı İmparatorluğu'nun hastanelerin, mutfakların, medreselerin, camilerin, hamamların, dükkânların ve diğer birçok küçük ve büyük işlevin sağlanmasını gerçekleştiren temel kurumlar olmuştur. Hediye verme uygulamaları olarak vakıflar, yalnızca bağışçı değil, aynı zamanda önemli yasal öznellikler ortaya çıkarmıştır (Engin vd. 2005, s. 5-23).

Sonuç

Vakıfların kurucuları, homo-islamıcus olarak, yani kişinin davranışlarını İslam'ı merkeze alarak davranmışlardır. Vakıf kurmadaki amaç, Allah rızası için muhtaç kişilere faydalı olmaktır. Vakıflar sayesinde, zengin-fakir arasındaki uçurum azalmış, istihdam sağlanmış, servet zenginlerden fakirlere aktarılmıştır. Vakıflarla kamu hizmeti verilmiş böylece bu konuda devlete destek verilmiştir Ayrıca Mauss'un armağan ekonomisi bağlamında vakıflar değerlendirildiğinde; hediyein karşılıklı olarak ve güç gösteri için verildiği ancak vakıflardaki amacın infak olduğu tespit edilmiştir. 19. yüzyılda vakıflarda bazı suiistimler görünse de yine de Osmanlı'nın en önemli kurumlarından biri olmaya devam etmiştir.

Vakıfların tembelliğe teşviki ve suiistimali gibi konular da gündeme gelse de yine de insanlık için önemli bir kurum olmuştur. Vakıf kurarak, yöneticileri ve mütevellileri yönetim için atayarak ve sürekliliğini sağlayarak, devlet otoriteleri tarafından bir kentsel sivil yönetimin kurulduğu söylenebilir. Osmanlı'da kadın, erkek, Müslüman, gayrimüslim her kesimin belirli kurallar dahilinde vakıf kurma hakkı olmuştur.

Batı'da trustlar, foundationlar, korporasyonlar vakıflarla benzerlikler gösterse de vakıf kavramının tam karşılığı değildir. Günümüzde de dünyanın birçok yerinde çeşitli amaçlarla kurulan vakıflar vardır.

Kaynakça

- Akif, M. (2020). Deyn. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 3.Basım. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akgündüz, A. (2014). *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. İstanbul: OSAV Yayınları.
- Akgündüz, A., Öztürk, S., Baş, Y. (2005). *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, İstanbul: OSAV Yayınları.
- Akgündüz, A. (2020). İstibdal. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 3.Basım. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akyıldız, H. (2008). Tartışılan Boyutlarıyla: Homo Economicus. Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences 13(2), 29-40.
- Alkan, M. (2006). Tanzimattan Sonra Vakıfların İdaresinde Yeniden Yapılanmaya Dair Bir Örnek: Adana Evkaf Müdürlüğü, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 13-31.
- Aliyu, S.U.R. (2018). *A treatise on socioeconomic roles of waqf*. Bayero University Kano, Munich Personal RePEc Archive.
- Apaydın, Y. H. (2020). Muhayyerlik. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 3.Basım. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Assi, E. (2008). Islamic waqf and management of cultural heritage in Palestine. *International Journal of Heritage Studies*, 14(4), 380-384.
- Aydın, M. A. (2019). *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Barkan, Ö. L. (1962). Ayasofya Cami'i ve Eyüb Türbesinin 1489-1491 Yıllarına Ait Muhasebe Bilançoları. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 23(1-2), 342-379.
- Berki, Ş. (1962). Vakfın Lüzumu, Faydaları ve Vakıfları Teşvik. *Vakıflar Dergisi*, (5):19-21.
- Buluş, A. (2009). Sivil Toplum Kuruluşlarına Tarihsel Bir Örnek: Osmanlı Vakıfları. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(16), 20-36.
- Çağatay, N. (1994), *Güncel Konular Üzerine Makaleler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çizakça, M. (2017) *İslam Dünyasında Vakıflar*, Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları.
- Deckers, T., Falk, A., & Kosse, F., Szech, N. (2016). Homo moralis: Personal characteristics, institutions, and moral decision-making. *CESifo Working Paper* No. 5800, 2., <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/128641/1/848620968.pdf> [01.08.2020].
- El-Gazzâlî, E. H. M. (2019). *İhyâu Ulûmi'd-Din*. İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Güler, M. (2002). *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (16-17.yüzyıllar)*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

- Gaudiosi, M. (1987). Influence of the Islamic Law of Waqf on the Development of the Trust in England: the Case of Merton College. *U. Pa. L. Rev.* 136 (1231), 1240-1246.
- Isin, E. F., Alexandre L. (2005). The gift of law: Greek euergetism and Ottoman waqf." *European Journal of Social Theory* 8(1), 5-23.
- Kar, A. (2005). Arkaik Topluluklardan Günümüze Armağanın Toplumsal İlişkiler İçindeki Yeri ve İşlevleri. Türk Kültüründe Hediye Uluslararası Sempozyumu, *Marmara Üniversitesi TÜRKİYAT Araştırma ve Uygulama Merkezi*.
- Karaman, H. (2020). Ayn. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 3.Basım. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kazıcı, Z. (1985). *İslami ve Sosyal Açından Vakıflar*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Khan, M. T. (2015). Historical role of Islamic waqf in poverty reduction in Muslim society. *The Pakistan Development Review*, 979-996.
- Köhler, B. (2016). *Erken İslam ve Kapitalizmin Doğuşu*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Kuran, T. (2012). *Yollar Ayrılırken- Ortadoğu'nun Geri Kalma Sürecinde İslam Hukuku'nun Rolü*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Koyunoğlu, H. (2002). *Sosyal Politika Açısından Vakıflar: 17. Yüzyıl İstanbul Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kozak, E. (1985). *Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf*, İstanbul: Akabe Yayınları.
- Kütükoğlu, M. S. (2018) *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdi Yapısı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mâlik b. Enes (1994). *Muvatta* 3. Cilt, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Maydaer, S. (2019). *Osmanlı Toplumunda Vakıf Kuran Kadınlar ve Mal Varlıklarının Kaynakları Vakıf Kuran Kadınlar*. Ed. Fahmeddin Başar, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Mauss, M. (2018) *Armağan Üzerine Deneme*, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Araştırma Merkezi, (1985). "Batı Dünyası ve Özellikle ABD'de Vakıfların Gelişimi: Sanayi Toplumu ve Gelecek Açısından Vakıflar ve Sorunları", *Vakıflar, 3.Vakıflar Haftası Armağanı*, İstanbul Vakıflar Müdürlüğü.
- Özdemir, R. (2005). *Osmanlı Vakıfların Kurulması ve Yaşatılmasında Devlet Kurumlarının İşleyişi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No:6.
- Öztürk, N. (1995), *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, N. (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Öztürk, S. (2019). Osmanlı Su Yapılarında Vakıfların Rolü: Tesis, Onarım ve Hizmet Giderlerinin Finansmanı. *Vakıflar Dergisi*, (80.yıl özel sayısı).135-157.

Şeker, M. (1987). *İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Tabakoğlu, A. (2003). Klâsik Dönem Osmanlı Vakıf Sistemi. Ed. Mehmet Narince, *Cumhuriyetin 80. Yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Tomar, C. (2019). Müsadere. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 3.Basım. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yağcı, M., Gürsoy, Ç. (2019). Osmanlı Devleti'nde İktisadi Zihniyet, Kurumlar ve Para Vakıfları, *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 37-67.

Yediyıldız, B. (1988). Türk Kültür Sistemi İçinde Vakfın Yeri. *Vakıflar Dergisi*, (20) 403-408.

Yenice, Ali Can. (2020). Homoeconomicus' tan Homoislamicus'a: Karşılaştırmalı Bir Araştırma, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 6.2: 138-155.

Yıldız, K. (2019). Aykırı Vakıflar: Osmanlıda Fukarâ-yı Müslimîni de Gözeten Gayrimüslim Vakıfları. *Osmanlı Araştırmaları* 54.54: 141-198.

Zaim, S. (2013). *İslam Ekonomisinin Temelleri*, İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları.

Elektronik Kaynaklar:

<http://www.hukukmedeniyeti.org/vakfi-muneccez/nedir/> [01.11.2020]

<https://www.vgm.gov.tr/vakiflarimiz/vakiflarimiz/genel-bilgi> [01.12.2020]

Extended Abstract

It takes many years for a person to allocate all or part of his equity to people with certain needs. Waqfs and charity institutions in today's legal systems are examples of this. In some old and new legal systems, there are institutions that resemble waqfs. However, in the West, waqfs were made to holy places rather than aid.

Like all other major religions, Islam encouraged charity work. Islamic jurists the beginning of the waqf, Hz. Umar wanted to give alms to a large date palm in Sımağ. They argued that Muhammad started when he told him, "Keep your original, distribute your product to charity." Hz. With the establishment of waqfs by Muhammad and the caliphs, Muslims who were able to establish waqf followed them.

Abu Hanifa's definition of waqf: "It is the granting of the interests of a property to another aspect so that it remains the property of the same owner." In other words, according to Abu Hanifa, the waqf is a loan, like a loan. However, according to Muhammed Şeybânî, who is a student of Abu Hanifa, the definition of waqf was explained as "to give a property to individuals with the right to use it, to the property of someone else (assignment) or to take its property (appropriation)". The practice in the Ottoman Empire was not based on Abu Hanifa, but on the view of Imam Muhammad Shaybani.

Both men and women were able to establish the waqf. In a Muslim country, a waqf can be established for Christians, Muslim or non-Muslim people. In the Ottoman Empire, non-Muslims were able to establish tame and charitable waqfs within the borders drawn by the state. The main purpose of the waqf is to ensure the conservation and reconstruction of existing waqfs, to enable the servants of Allah (c.c.) to benefit from this institution, to regulate the establishment basic of waqfs to be instrumental in the happiness of the community on the condition that it teaches the principles of the elimination of social deficiencies to future generations.

Women in the Ottoman Empire have established waqfs since the founding years of the state. So much so that the first known endowment was the endowment of Asporça Hatun, wife of Orhan Gazi, in 723/1323. The size of the waqfs varies according to the assets of their founders. Women who establish a waqfs are not only from the ruling family. Women from all walks of life made efforts for charity in the Ottoman Empire. Women are the founders of at least 15% of waqfs. This rate varies between 10% and 50% according to the cities.

In English and American law, "trust and foundation" institutions are similar to the foundation. Trusts; It means that "a property is given to the possession of a person called a safe or guardian for the benefit of another person who is the rightful person". There are two types; 1-Trust, Thrift or Spread: Widows and orphans benefit. 2-Charitable Trust: Charity is made for the public. Foundation is; It is expressed as "the allocation of a good for a public purpose". Foundation is more similar to the foundation institution than Trust. Charitable foundations; they are established purely for charitable purposes. There are private, public, corporate, community and family foundations.

The establishment of the United States of America has been important for waqfs to gain a new identity in the West. The first important waqfs in the USA were opened in Boston and Philadelphia in 1791, upon the will of Benjamin Franklin. Franklin added a charity charter to "well-mannered young married people" to these charities. Some researchers argue that the first waqf in the US was seen even earlier, in 1739. In Pennsylvania, William Carter's division of part of his personal existence to fuel the poor is seen by some as the first step towards charity work.

Waqfs in the modern sense were seen in the United States in the 19th century. Smithsonian Institution in Washington; It was founded with a donation made by the British scientist James Smithson to "increase and spread knowledge among people". The US Congress was instrumental in the realization of this distinguished institution with a law passed in 1846. The modern civil society structure that emerged with the Industrial Revolution is decisive in the birth of modern waqfs. In the 20th century, the number of foundations in the USA has increased significantly. Modern waqfs in the USA, whose numbers increased suddenly in the first quarter of the 20th century, went through a turbulent period after the economic crisis of 1929. With the New Deal, waqfs have also been reunited. . In the last quarter of the 20th century; Interesting waqfs can be established even in Third World Countries, which are at the lowest stages of the development process, and they make important contributions to their societies. The wide tax advantages granted to social donations in the US tax laws have been a very important factor for the donation and waqf institutions in the USA to reach dimensions that are not encountered in other Western societies.

The first Muslims wanted to establish an organization that could live indefinitely because of the continuous social services requiring a large amount of upfront investment and they found the opportunity to implement this with the waqf system. Western Europe, on the other hand, found the solution in this matter through corporation. Similarities and differences have been observed between waqfs and corporations. Common side; both survived longer than their employees and beneficiaries. The different aspects are; while a community evolved into a corporation by the collective will of its members, the founder of the waqf necessarily was generally a person. According to Timur Quran; The second different aspect is that while the supervision of the corporation has been changed by the members, the waqf has been inspected forever by its founder, according to the articles in the waqf specifications, which he prepared while donating his property. The third difference is; while the corporation can rearrange its functioning according to need, the functioning of waqfs is unchangeable. However, waqfs were regularly audited by judges, and the operation of waqfs also varied.

The waqf institution has been very important in the protection of five areas. These; religious and religious activities, educational services, protection of the human mind, protection of orphans and widows, economic and financial activities and the realization of income from rich to poor. The waqf, which is one of the important tools of fair distribution in Islam, has an important socioeconomic role. Waqfs; it promoted wealth, provided employment

opportunities, contributed to infrastructure development, improved human capital, reduced income inequality and implemented policies against poverty.

There have also been criticisms of waqfs. Among these criticisms are the establishment of waqfs to encourage laziness, to reduce the economy and prevent the free movement of goods, to direct state lands to property and prevent confiscation. However, attributing all these negativities to waqfs will not be an objective assessment. It has prevented injustice in income distribution by helping the poor rather than encouraging laziness. Waqfs were not established as an obstacle to confiscation, but individuals were able to transfer their wealth from generation to generation by establishing foster waqfs. However, the main purpose of waqfs has not been to transfer property from generation to generation. If it were, waqfs would have turned to activities that generate continuous income.

In the literature; Similarities have also been established between waqfs and the gift economy. Gift; "It is a good or service voluntarily given from one person or group to another. Although it is thought that the basis of waqf law is the gift-giving practices, the foundation of waqfs in the Islamic world is inadmissible, and the aim has never been to show wealth. In addition, by establishing a waqf, no response was expected in the world as in the gift economy. However, as Ghazali said; "The purpose of the credit in the gift is to spend his wealth in order to receive the reward and reward in the hereafter."